

PAPER DETAILS

TITLE: Muhibbî Dîvânî`nda Siir ve Sâir ile Ilgili Degerlendirmeler

AUTHORS: Semra TUNÇ

PAGES: 265-283

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/258271>

MUHİBBÎ DÎVÂNÎ'NDA ŞİİR VE ŞÂİR İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

Yard. Doç. Dr. Semra TUNÇ*

Osmanlı sultan ve şehzâdelerinin hemen hemen hepsi şiirle ilgilenmiş bir kısmı ise dîvan tertiplemiştir. Bunlar içinde *Muhibbî* mahlasını kullanan *Kanûnî Sultan Süleyman* (ö. 1566) sultanlığı ve şâirliğiyle en ön sırada yer alır¹. Arapça ve Farsça'yı şiir söyleyebilecek kadar iyi bilen Kanûnî biri Farsça dört dîvan teşkil edebilecek şiirleriyle de Türk edebiyatının en velûd şâirlerinden biridir. Dîvanında 2799 gazel, 1 elif-nâme, 1 tercî-i bend, 18 muhammes, 30 murabbâ, 5 nazım, 51 dördlük ve 217 beyt vardır².

Devrinde şâir, âlim ve sanatkârlara hak ettikleri değer verilmiş ve korunup teşvik edilmişlerdir. Fâtih döneminde başlayan, İstanbul'u bilim ve kültür merkezi yapma yönündeki çabalar, Kanûnî döneminde daha da artmış ve gerçekten de İstanbul merkez haline gelmiştir. *Kanûnî dönemi*(1520-1566) klâsik şiirimizin altın çağı olarak kabul edilir. *Zâtî*(ö. 1546), *Fuzûlî*(ö. 1556), *Hayâlî*(ö. 1556-57), *Yahyâ Bey*(ö. 1582), *Bâkî*(ö. 1600) vs. gibi ünlü ve ismi bilinenler yanında, bu dönemde yüzlerce dîvan şâiri yetişmiştir³.

* Selçuk Üniversitesi Fen-Edeb. Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl. Öğretim Üyesi.

¹ Daha geniş bilgi için bak: Mustafa İsen-A.Fuat Bilkan, *Sultan Şâirler*, Akçağ Yay. Ank.1997; Ahmet Kırkkılıç, *Sultan Şâirler*, Sultan Üçüncü Murâd (Murâdî) Hayatı, Edebî Kişiliği,Eserleri ve Dîvanı'nın Tenkidli Metni, Basılmamış D.T. Atatürk Üniv. SBE.,Erz. 1985.

² Daha geniş bilgi için bak: Coşkun Ak, *Muhibbî Dîvânı*, KTB. Ank.1987.

³ Âmil Çelebioğlu, *Kanûnî Sultan Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, MEB, İst.1994, s.33-34 vd.

Kanûnî'nin pek çok yazması⁴ bulunan Dîvânı *Âdile Sultan* tarafından bastırılmıştır⁵. Şâirin üç Türkçe Dîvanı'ndan seçmeleri ihtivâ eden bu yayını *Vahit Çabuk* yeni yazıya aktararak neşretmiştir⁶. Son olarak, (*Prof.*) *Doç.Dr. Coşkun Ak* basma ve yazma nüshaları mukayese ederek *Muhibbî Dîvânı*'nı yayınlamıştır⁷. Bizim yazımızda örnek olarak verdiğimiz beyitler bu yayına aittir. Örnekler dışında sözü edilen konu ilgili bazı beyitlerin yerleri de parantez içinde gösterilmiştir⁸.

Tezkirelerde zaman zaman mübâlağalı ve subjektif yargılarla övülen şâir Kanûnî'nin, bir cihan sultanı olarak şiir yazması enteresandır. O sık sık şâirlik iddiâsında bulunmadığını söylese de şiirlerinin niteliği ve niceliği açısından döneminde ve sonrasında yaşamış pek çok şâirden öndedir. 16. yüzyıl tezkirecilerinden *Lâtîfî* onu, "Memâlik-i memlûkî mülk-i Rûm'a zamm itdüğü gibi niyâm-ı dehândan tîğ-ı zebân çeküp suhan vilâyetinüñ fâtihi ve 'adl ü ihsân âyetinüñ şârihi olmışdur..."⁹ şeklinde tavsîf eder. Yine 16. yüzyılda yazılan *Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiresi*'nde de *Muhibbî* hakkında şöyle der: "... Fenn-i eş'ârda iktidârları ve evşâf-ı eş'âr-ı belâgat-şî'ârları nûr-ı âfitâb-ı nevvâr gibi rûşen ü âşikârdur. Sultân-ı cihân ve hağan-ı dehr olduğu gibi mâlik-i memâlik-i nazm u neşr idi..."¹⁰

⁴ Coşkun Ak, *a.g.e.*

⁵ Dîvan-ı Muhibbî, Matba'a-ı Osmânî, İst.1309/1890-91.

⁶ Vahit Çabuk, Dîvan-ı Muhibbî I-III, Tercüman 1001 Temel Eser:154-156, İst.1980.

⁷ Coşkun Ak, *a.g.e.*

⁸ Rakamlar, sırasıyla; sayfa, şiir ve beyti göstermektedir.

⁹ Lâtîfî Tezkiresi, İkdâm Matb. Der-sa'adet, 1314, s.14.

¹⁰ Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ, C.I, s.98; (Yayına hazırlayan: İbrahim Kutluk, TTK, Ank. 1981)

Gerek Kanûnî, gerek devri edebiyatı ile ilgili çalışmalarda onun şiiri ve şâirliği de ele alınmıştır¹¹. Kanûnî'ye sunulan kasîdeler ile ilgili bir yayında ise, onun Türk Edebiyatında şâirliğiyle değil sultanlığıyla temâyüz ettiğini, yani *Muhibbî*'yi değil Kanûnî'yi görürüz¹². Bu bize devrindeki şâirler nazarında Kanûnî'nin şâirden önce sultan kabul edildiğini de îmâ etmektedir. Ayrıca kasîdelerin genellikle bir devlet büyüğüne, yani pâdişâha veya şâiri himâye edebilecek birine yazıldığını da göz ardı etmemeliyiz.

Muhibbî, devrine göre oldukça sâde bir dil kullanmıştır. Arapça ve Farsça terkipleri –dönemin dili göz önünde bulundurulursa– oldukça az kullanmıştır. Zaman zaman ata sözleri ve deyimlerle söyleyişine kuvvet katan Kanûnî'nin şiirleri nazım şekilleriyle olduğu kadar konuları bakımından da çeşitlilik arzeder. Ancak biz, bu yazıda onun şiirlerinin dili, üslûbu ve mâhiyetinden çok genel anlamda *şîir*, *şâir*, *kendi şiiri* ve zaman zaman *muhtelif şâirler ve şahsı hakkındaki değerlendirmelerine* yer vereceğiz.

Dîvanı'nda “*Şîr*”¹³ redifli bir gazeli de bulunan *Muhibbî* şîir için, “şîr, eş'âr, nazm, söz, suhan, kelâm, ğazel, beyt” kelimelerini kullanır. şîiri tavsîf etmek için ise, “rengîn, âbdâr, mevzûn, 'âşıkâne, rindâne, şîrîn, laţîf, ğarrâ, ra'nâ, pür-nükte, ter, nâzûk-ter, nâzenîn, dil-keş, dil-sûz, pür-sûz, sûzân, sûznâk, gül, gül-i ter, gül-deste, gülistân, solmaz gülistân, gülşen-i nazm, tâze meyve, naḥl-bend, naḥl-i nazm, dūr, dürr ü gevher, dürr-i şehvâr, dürr-i meknûn, dürr-i yetîm, dürr-i semîn, dürr-i 'Aden, dürr-i me'ânî, lü'lü'-i meknûn, gevher-i yek-dâne, gevher-i nâ-yâb, gevher-i nazm, nazm-ı dürrer-nişâr, nazm-ı güher-bâr, şâf su, âb-ı hayvân, şâf âyine, suhan-ı nâzûk, lisân-ı ğayb, mu'ciz-

¹¹ Âmil Çelebioğlu, “Şâir Kanûnî Sultan Süleyman”, *TKA. Prof.Dr.Muharrem Ergin'e Armağan*, Yıl:XXVIII/1-2, (Ank.1992),s.39-52 ; Â.Çelebioğlu, *Kanûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, MEB. İst.1994.

¹² Ali Yılmaz, *Kanûnî Sultan Süleyman'a Yazılan Kasîdeler*, KB. Ank. 1996.

¹³ C. Ak, a.g.e., s.395, 965 numaralı gazel.

nizâm, hayâlât-ı garîb, şîrîn-edâ, sihr-i helâl, tekye-i şîr, şîr-i dil-
pesend, şîr-i faşîh, aşl-ı kelâm, kebk-i hîrâm, çevgân” gibi sıfat ve
benzetmeler kullanmıştır.

Muhibbî’ye göre şiir ilimdir. O da çağdaşı *Fuzûlî* gibi ilimle
şiiri birleştirmiştir. *Fuzûlî*’nin “İlimsiz şîr, esâsı yoh dîvâr kimi olur
ve esâssuz dîvâr gâyetde bî-i‘tibâr olur.” sözü *Muhibbî*’de şöyle
ifâdesini bulur:

Şîr bünyâdına el urduñ ise muhkem kıl
Şoñradan dime kim za‘f üzre imiş bu temelüm
569,1913/5

Şâir bu temelin kendisinde var olduğuna işaretle, şiir ilmini
kademe kademe ilerleterek kemâle ulaştırdığını söyler:

Şîrüm Muhibbî irse kemâle ‘aceb midür
İletdüm bu fenni ilerüye ben ayak ayak
437,1417/7

Şiir hakîkatten haber vermelidir:

Ey Muhibbî söyle söz virsün haķıķatden haber
Şimdiki şâ‘irlerüñ her bir sözi zâhir geçer
253, 759/5

Hakîkatten haber verecek şiirde asıl olan ise “*ma’nâ ve dakâyık*”tır. Nazm fidanında mânâ meyvesi olmalı; aksi halde şiir
“*âbdâr*” olmaz. Nüktesiz, ince mânâlar yüklü olmayan basit şiiri
söylemek için hünere ihtiyaç yoktur. Basit ve sâde şiiri herkes söyler,
ancak hakîkatten haber veren anlamlı şiir söylemek hüner ister:

Gerekdür şîrde ola dakâyık
Ve illâ her kişi dir şîr-i sâde
690, 2358/4

Nahl-i nazma ey gönül bil meyve-i ma'nî gerek
Ma'nî ger olmazsa olmaz aña âbdâr şî'r
313, 965/5

Tekye-i şî'r ile Muhibbîye itsen su'âl
Bir cevâb ide ki anda ola çok ma'nî-i hâş
406, 1299/5

Muhibbî sâde işdür şî'r-i sâde
Olıcağ ol gerekdür kende-kârî
788, 2718/6

Şâir, şiirin hakîkatten haber vermesi gereğine dâir kanâatini
şiirlerine *"lisân-ı gayb"* sıfatını vererek pekiştirir:

Dirler Muhibbî şî'rîne ol dem lisân-ı gayb
Mu'ciz-nizâm sözlerini ger rağam kıla
744, 2557/5

Mânâyı *"top"*a ve şiiri de ona vurmaya yarayan *"çevgân"*a
benzetten şâir, bu meyanda zamâne şâirlerine de meydan okur:

Şî'r çevgânıyla çalmağa me'ânî tûbını
'Arşa-ı 'aşr içre geldüm ya'nî meydân isterem
550, 1847/4

Gerçek şiirden anlayanlar, lâtif ve ince mânâlarla dolu sözleri
gördüklerinde eşsiz inci diyeceklerdir:

Her sözinde nâzûk ü rengin me'ânî bulına
İşidenler diyeler bu söz degül dürr-i semîn
669,2278/2

Şiir insanı farklı dünyalara götürür. Ondan alınan zevk, lezzet, okuyanın derecesine, anlayışına bağlıdır. Gerçek şirden ancak, kırk yaran akıl sâhipleri, olgun kişiler zevk alır(180, 494/5):

Şi'r oldur okıyanlar bula şekker lezzetin
Lezzetin bilmez anuñ illâ ki 'aql-ı hurde-bîn
669, 2278/1

Şiir, kıymetini bilmeyenlerden yüzünü saklayan bir güzel sevgili gibidir. Ancak değerini bilenlere, anlayanlara yüz gösterir:

Bir güzel maḥbûbdur yüzden niḳâbın almazam
Kıymetin bilmezlere göstermeye dîdâr şi'r
313, 965/3

Gönülden haber veren bir sohbet arkadaşı olan şiir, yine gönlün coşkusunu, neş'esini, hüznünü, tamamıyla hâlini dile getirir. Gönül ehli bu yüzden şiirle ilgilenir(436, 1412/6; 754, 2597/4). "Rengîn" ve "rindâne" şiirler, gönlün coştığı anlarda söylenir:

Cüş idüp ey Muḥibbî yine gönül
Didi bu şi'ri hoşça rindâne
693, 2369/9

İnsanın üzgün ve gönlünün sıkıntılı olduğu anlarda söylenen şiirler ise derd ve elem dolu, yani "müşevveş" olacaktır:

Şi'rümi görüp müşevveş itmesünler beni 'ayb
Çün degül ḥâtır küşâde toptolu derd ü elem
568,1911/6

Böyle zamanlarda şiir, gönlü ferahlatan, insanı bütün olumsuzluklardan bir süre uzaklaştıran ve başka âlemlere götüren bir

vasıtaadır. Bu sebeple sâdece bir eğlence olan şiirle kimse mertebe kazandığını, kemâle ulaştığını sanmamalı:

Muhibbî halvet-i dilde hemân eglencedür ancak
Öğünüp şi'r ile kimse dimesün kim kemâlüm var
337, 1052/5

Elbette cihan sultânı şâir için şiir, bir eğlence, âdeta başka âlemlere kaçıtır. Baş olmanın ağır yükünden bir süre uzaklaşmak için güzel bir vesiledir:

Şi'r-i pür-süzüñ Muhibbî çün ki bir eglencedür
Hâlî olma bir nefes 'âlemde sen eş'ârdan
656, 2228/5

Şiir biraz da yalandır. Duygu ve hayâl gücüne bağlıdır. Söylenenlerin yaşanmış olma şartı yoktur. Bu sebeple de şâirim diye böbürlenmek yersizdir:

Germ olma şi'r ile gel inen şâ'irem dime
Şıgmaz mısın bu 'âleme bir kaç yalan ile
700, 2397/6

Benzer ifadeyi *Muhibbî*'nin çağdaşı *Fuzûlî*'de de görürüz:

Ger dirse ki Fuzûlî güzellerde vefâ var
Aldanma ki şâir sözi elbette yalandur

Şiir, özellikle de gazel; güzelleri teshîr etmek ve onlarla hemhâl olmak için bir araçtır:

Şi'r ile itdün Muhibbî ol perî teshîrini
Dime şimden girü sen eş'âr u dîvândur 'abes
114, 257/5

Şî'r ile çünkü Muhibbî nice dilber koculur
Bunı kim diyebilür şî'r ü gazelden ne gelür
307,945/6

Gazel, klasik şiirde en çok kullanılan nazım şeklidir ve çoğu zaman şiirle eş anlamlı kullanılmıştır. *Muhibbî* de gazele önem vermiş, zaman zaman gazelin mahiyeti hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu değerlendirmelerinde gazel için, “*garrâ, tâze meyve, cevher, gül-deste, rengîn, nâzûk, ra'nâ, ter, pür-nûkte, şîrîn, âbdâr, nâzenîn, âşıkâne rindâne*” gibi sıfat ve terkîbler kullanmıştır. Şâire göre gazel; his ve hayâle bağlıdır ve genel olarak âşığın hâlini sevgiliye duyurabilmesi için bir araçtır. Bu vasıflara uygun –özellikle “*âşıkâne*” - şiirler, beğenilen, seçkin şiirlerdir(346, 1082/4):

Mümtâz olursa sözleri tañ mı Muhibbînüñ
Her ne gazel ki söyleye hep ‘âşıkânedür
228, 667/5

“*Âşıkâne*” şiirin en belirgin özelliği “*sûzân, sûznâk, pür-sûz*”dur. *Muhibbî* de çoğunlukla gazelleri için “*sûzân, sûz-nâk, pür-sûz dil-sûz*”sıfatlarını kullanır. Aşktan,âşığın ahvâlinden ve firkatten söz eden şiirin yakıcı olması tabîîdir. Bu mahiyetteki şiirleri anlayabilmek için âşığın haline vâkıf olmak gerekir. Nitekim, şâir aşktan bîhaber olanın ateş dolu şiirini okumamasını, aksi halde yanabileceğini söyleyerek uyarır:

Olmayan ‘ışka haber-dâr okumasun şî'rümi
Şî'r-i pür-sûzum okurken korkaram kim yanalar
301, 924/5

Yine, “*sûznâk*” şiir derd ehlinin elden bırakmadığı ve yüreği demir olanların bile yüreğini yumuşatacak cinstendir(193, 542/5):

Şîr-i dil-sûzumı her kim ki Muhibbî işidüp
Yüregi âhen ise dahı hem ol ân ezilür
193, 541/5

Muhibbî'nin “*sûznâk*” şiir söylemesinin sebebi, sadece âşığın hâlini ve aşkını dile getirmek değildir. O bu vesîleyle, gerçek şiiri, “*âşıkâne*” şiir üslûbunu da zamâne şâirlerine öğretmeyi amaçlar:

Sûz-nâk eyler Muhibbî anuñ içün şîrini
Şimdiki şâirlere üslûb-ı eşâr öğredür
216, 624/5

Muhibbî'nin şiirlerinin çoğunluğu “*âşıkâne*” ve “*rindâne*” olmakla birlikte *hikmetli*, *nasihat-âmîz* gazel¹⁴ ve beyitleri de vardır:

Kimseye râzuñ dime sîneñde şakla râzuñ
Ehl-i dünyâ ile hergiz eyleme sen ihtilât
410, 1317/3

‘İbâdet it koma tevhîdi elden
Bularçün seni yaratmış yaradan
621, 2101/2

Ayrıca, Kanûnî'nin öğüt verici mahiyetteki gazellerinden birinin matla'ı halen ata sözü gibi kullanılmaktadır:

Halk içinde mu‘teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes şîhhat gibi
763, 2627/1

¹⁴ 344,1076(b); 381,1208; 400,1279; 440,1429; 658,2236; 763,2627; 795,2748.

Muhibbî'nin bir beyti vardır ki, kendi ifadesine göre dîvânda en beğendiği odur. Şâir bunu şöyle ifade eder:

Sûz-ı dilden gerçi bunca söyledüm ra'nâ ğazel
Lîk itdüm içlerinden işbu beyti intihâb

Her denîye söyleme hâlûmî âgâh olmasun
Her ne eylerse Muhibbî itsün ol 'âlî-cenâb
83, 148/4-5

Nazım şekillerinden gazele önem verdiğini belirttiğimiz şâir, sık sık bu tarzda iddiâlı olduğunu söyler:

Fikr-i bîkrümden Muhibbî harc ider söz gevherin
Zîra kâdirdür ğazel tarzında ol mâhir giçer
256, 769/5

Bikr-i fikrümden Muhibbî ihtirâ' itse ğazel
Kapuşurlar şanasın kim gevher ağzından düşer
344, 1076(a)/5

Kim ki nazm ister Muhibbî şî'rini gûş eylesün
Bulunur gerçi ğazel ammâ bu eş'âr özgedür
283,864/7

Muhibbî, şâirlikte ve özellikle ğazel tarzında iddiâlı olmakla birlikte selef şiirine dil uzatmanın edebe aykırı düştüğünü ve bunun kendi seviyesine yakışmayacağını söyler. Aslında burada yakışıksız olan ve edebe aykırı düşen, selef şiirine ve şâirlere dil uzatmak değil, seviyesi itibarıyla onları rakîb görerek değer vermek ve muhâtab almaktır:

N'ola rengin ise sözün selef şîrine dahl itme
Dimişler âlem içinde bulunmaz hiç edebden yeg
454,1479/4

Bu Muhibbî görse her şâ'ir sözün igmâz ider
‘Aybdur çün hâş olana eylemek ‘âm ile bahş
116, 265/7

Aynı *Muhibbî*, bir başka beyitte ise, şiirini görenlerin selef şiirine benzeteceklerini söyler(177,484/5). Bununla birlikte kendi şiirinin eşsiz olduğunu ve tanzîr edilemeyeceğini îmâ ederek, tanzîre yeltenenlerin tavrını da karganın kekliğin yürüyüşünü taklîde çalışmasına benzetir:

Her kim ki Muhibbî şîrini bilmez nazîre dir
Kebk-i hırâma benzemege hiç kâr-ı zâğ
419,1350/5

Şiirini tanzîre cür’et edenleri alaya almakla kalmayan *Kanûnî*, böylelerine “*üslûb-ı eş’âr*” öğretebileceğini ve üstadlık edebileceğini de belirtir(216,624/5):

Dostlar her bir sözüm Husrev kelâmıdır benüm
İdeyüm şâ'irlere şimden girü üstâdlık
433, 1402/5

Aslında şâire göre bu sadece kendi fikri değildir. “*Gül-i ranâ*” olarak vafsettiği ve bir dîvan değer dediği her bir beytini görenler de üstâd olduğunda müttefiktirler(515,1715/5; 195,550/2; 127,305/5):

Gördiler cân riştesine dizdügüm söz dürlerin
Didiler mîr-i suhan eş’âr u dîvānum görüp
80, 138/4

Zamâne şâirlerini kendisine akran görmeyen şâir, nazm ehlinin şiiirlerini benzersiz bulup, “*sihr-i helâl*” yani, mükemmel kabûl ettiğini ifade eder:

Görüp Muhibbî şî'rûn nazm ehli egdiler baş
Taşsîn idüp didiler hiç görmedük nazîrin
596, 2012/6

Cihânı nazm-ı pür-süzum musahhar eyledi düpdüz
Kemâl ehli görüp şî'rüm didi sihr-i helâl olur
231, 679/4

O kendi şiiirlerini “*asl-ı kelâm, altın, gül, şekker-i şîrîn*” diğgerlerini ise, “*fer', gümüş, lâle, engübîn*” olarak vasıflandırır(415,1305/4; 393,1253/2):

Şî'r-i pür-süzum benüm gül lâledür eş'âr-ı gayr
Şekker-i şîrîn ile kande bir ola engübîn
669, 2278/3

Muhibbî'nin şiiirleri - muhtemeldir ki - pâdişâh olduğundan dolayı tazîm için meclislerde çok okunup rağbet görüyordu. Ancak şâir belki de sırf bu nedenle olmadığını ihsâs ettirmek için;

Ey Muhibbî biz olmasak *husrev-i mülk-i suhan*
Böyle rağbet bulmaz idi defter ü dîvânumuz
359, 1128/6

deme gereğini duyacaktır. Âdetâ, cihân devletinin sultanı Kanûnî'nin söz mülkünün de sultânı yani, “*sâhib-i seyf ve kalem*”olduğunu vurgulamaktadır:

Bu şî'ri gören Muhibbî lâbüd
Dir mülk-i suhan saña müsellemdür
576, 1938/5

Bu Muhibbî olmasa ger mālîk-i mülk-i suhan
Anî gelmezdi dilinden böyle bir rengin gazel
510, 1697/5

Bir çok beyitte söz sultanlığını cihan sultanlığına tercih ettiğini
imâ eden şâir, kılıca benzettği dilin (sözün), âlemi hükmü altına
almağa yetebileceğini belirtir

Râm olup şî'rüme nazm ehli egeler n'ola baş
Tutmağa 'âlemi bu tîğ-i zebân baña yiter
293, 900/5

Söz dünya malına bedel bir cevherdir. Gönül hazînesindeki bu
cevher kullanmakla tükenmez. Husûsiyle *Muhibbî*'nin sözleri o kadar
değerlidir ki, Acem diyârına ulaşırsa, *Dârâ*¹⁵ bir harfini alabilmek için
tâcını satar(194,546/5; 260,784/2; 563,1910/4; 233,684/7):

Şî'r-i pür-sûzum eger varsa 'Acem iklimine
Virmeye bir harfe kıymet efserin Dârâ şatar
227, 664/6

Aynı şâir, mütevâzı bir edâyla, şiirinin pek değerli olmasa da
hediye olduğu için kabûl edilmesini diler:

¹⁵ İran şahlarından. Keyâniyân sülâlesinin dokuzuncu ve son hükümdarıdır. Ekber,
Keykubâd da denir.

Eyle gel şîr-i Muhibbîyi kabûl
Gerçi kim bir tuhfedür illâ hâķîr

161, 429/5

Muhibbî'nin “*gazel*” ve “*beyt*” kelimeleriyle genel anlamda şîiri özelde ise gazeli kasdettiğini görüyoruz. Ayrıca “*efsâne*” ve “*destân*” kelimelerini bir terim olmaktan ziyade “*macera*, *kıssa*” anlamlarında kullanır:

Her gazelde anuñ için eyledüm sihr ü füsûn
Mâh-rûlar hûblar gûş ideler efsânemüz

346, 1082/4

Oldı âlemlere destân Muhibbî kışşam
Yazmadın ben anı defter ü tûmâra henüz

382, 1209/6

Pek çok dîvan şâiri gibi, *Muhibbî*'nin de örnek aldığı veya etkilendiği, ya da kendisiyle çeşitli tasavvurlar içinde mukayese ettiği şâirler vardır. Enteresandır ki, Türk şâirlerinden sadece *Alî Şîr Nevâî*(ö.1501)'nin adı geçer. Oysa Kanûnî'nin çağdaşı *Bâkî*, “*sultânü's-şu'arâ*” kabûl edilmektedir. Kezâ, Azerî sahasında her beyti “*sehl-i mümtenî*” örneği şîirleriyle Türk edebiyatının zirve şahsiyeti *Fuzûlî* vardır. Belki her iki şâiri anmayışının sebeplerinden biri kendisi ile çağdaş olmalarıydı. Ayrıca, Kanûnî'nin Bağdad'ı fethiyle Osmanlı tâbiyetine geçen *Fuzûlî*'yi anmayışında şîiliğinin de etkisi olabilir. Kanaatimizce en önemli sebep *Muhibbî*'nin sultan oluşu ve sultanlık psikolojisidir. Şîirlerinde çeşitli vesilelerle andığı *Nevâî*, Arap şâiri *Hassân b. Sâbit* (ö.682 ?) ve Fars şâirlerinden *Nizâmî-i Gencevî*(ö.1203-1206 arası), *Ferîdüddîn-i Attâr*(ö.122 ?), *Hüsrev-i Dihlevî*(ö.1325), *Hâcûy-ı Kirmânî*(ö.1361), *Selmân-ı Sâvecî*(ö. 1376), *Kemâl-i Hocendî*(ö.1388-1400 arası), *Hâfız-ı Şîrâzî*(ö. 1388) ve *Abdurrahman-ı Câmî*(ö. 1492-3) *Muhibbî*'den çok önce ölmüş ve her biri üstad kabûl edilen şâirlerdir.

Muhibbî, dîvan şiiri üzerinde etkisi az çok her zaman hissedilen *Nizâmî*'yi şekil ve ifade yönüyle örnek aldığını ifade eder. Gazellerinin büyük bölümü beş beyit olan şâir, bunu beş beyitlik gazel yazma geleneğini başlatan *Nizâmî*'ye uyduğu şeklinde açıklar:

Ey Muhibbî nazm ara kılduñ Nizâmî tarzını
Şî'rüñi şimden girü itmek gereksin penc penc
124, 292/5

Şâir, şiirlerini "*ince hayâl, nâzik ve rengîn edâ*"sıyla da *Nizâmî*'nin şiirlerine benzetir:

Nazmuñ Muhibbî nazmına beñzer Nizâmînün
İnce hayâl nâzûk ü rengîn edâyı gör
279, 850/5

Tezkiretü'l-Evliyâ'sı yanında, ârifâne ve sûfîyâne gazelleriyle dîvan şâirleri üzerinde etkisi bulunan *Attâr*, *Muhibbî*'nin de değer verdiği bir şâirdir. Bunun sonucudur ki, şiirini görse *Attâr*'ın beğenebilecek olması Kanûnî için, şiirlerinin değerini gösterir bir ölçüdür:

Trâka irse ger bu şî'r-idil-sûz
Diye kabrinde tahsîn Şeyh 'Attâr
210,603/8

Gazellerinin çoğunluğu âşıkâne olan *Muhibbî*'nin bu açıdan etkilendiği şâir ise, *Sa'dî-i Şîrâzî*(ö.1292) yolunu izleyen *Emîr Hüsrev-i Dihlevî*'dir. Şâir, şiir zevkini ve şiirlerinin yakıcılığını *Hüsrev*'den aldığını ve daha çok bu "*sûz*"uyla temâyüz ettiğini de belirtir:

Bu Muhibbî sûz-ı Hüsrevden yaçar çünkü çerâğ
Ehl-i nazmuñ arasında pes neden seçilmesün
626, 2121/5

Çerâğı sūz-ı Hüsrevden yaķarsa tañ mıdur şîrüm
Gazel tarzında çün gözler hemîşe tarz-ı Selmânı
806, 2789/5

Hüsrev kelimesini çoğu zaman tevriyeli olarak “*pâdişâh, sultan*” anlamında kullanan şâir, bu anlamda suhan mülkünün sâhibi ve Rûm’un hüsrevidir:

N’ola Rûmuñ husrevi olsa Muhib
Çünkü oldu mâlik-i mülk-i suhan
667, 2271/5

Şiirde asıl olanın mânâ olduğunu sık sık söyleyen *Muhibbî, Sa’dî* takipçisi *Hâcûy-ı Kirmânî*’yi mânâ bakımından örnek almıştır:

Hüsrevâ gūş it Muhibbî şîrine eyle nazar
Nazm tarzında Nizâmî ma’nide Hâcûy imiş
404, 1291/5

14.yüzyılın usta Fars şâiri *Selmân-ı Sâvecî* rindâne şiirleriyle pek çok dîvan şâiri gibi *Muhibbî*’yi de etkilemiş ve şâirin kendisini “*Selmân-ı zamân*” veya “*ikinci Selmân*” olarak telakkî etmesine sebep olmuştur:

Her söz ki dinür anda gerek nice me’ânî
Kim okur ise diye ki rindâne dimişler

Bu vech ile (kim) nazm-ı Muhibbîyi gören dir
Beñzetdi hemân şîrini Selmâna dimişler
207, 592/4-5

Bu Muhibbî dem-be-dem şî'ini rengîn eyledi
Tab'-ı mevzûnına dinse n'ola Selmân-ı zamân
666, 2267/5

Bu Muhibbî şî'ini gören kemâle irdügin
Bir şanurdum didi beñzer var imiş Selmân iki
791, 2732/5

Muhibbî bu etkiyi, onun yolunu izlediğini açıkça söyleyerek pekiştirir:

Çerâğı sūz-ı Husrevden yakarsa tañ mıdur şî'rüm
Gazel tarzında çün gözler hemîşe tarz-ı Selmânı
806, 2789/5

Yine, âşıkâne ve rindâne şiirleriyle ünlü *Hâfız-ı Şîrâzî* ile mutasavvıf şâir *Câmî*, *Muhibbî*'nin tesir aldığı şâirlerdir. Şâir, *Hâfız* ve *Câmî*'nin şiirlerini görseler can bulacaklarını dile getirirken, mânen yine onlardan etkilendiğini şöyle ifade eder:

Bu Muhibbî mest olup açdı me'ânî dürcini
Bâde-i Hâfız meger yâ cām-ı Câmî itdi nūş
392, 1246/5

Mutasavvıf şâir *Kemâl-i Hocendî*'yi de kelimelerin anlamlarıyla tevriyeli kullanarak şöyle anar:

Ey Muhibbî nazmuma nazm ehli çün baş indürür
Ben dañı şî'rüm kemâl ile hocend itsem gerek
497, 1649/5

Muhibbî bunlardan başka, özellikle na'tlerinde, Hz. Muhammed'in meddâhı Arap şâiri *Hassan b. Sâbit*'i ve Çağatay şâiri

Nevâî'yi de anar. Şâir, Fars ve Türk şiirinde “*bî-nazîr*” olduğunu söylerken, na‘tleriyle de Arap şâiri *Hassân*’la boy ölçüşür:

Şi‘r-i Muhibbî Fûrs ile Türkîde bî-nazîr
Tâzîde şimdi nazm ile Hassâna kaçd ider
207, 591/5

Ey Muhibbî kim ki gördiyse senûn eş‘ârûn
Ehl-i nazmuñ arasında didi kim Hassândur
148, 378/5

Muhibbî’nin *Selman*’dan başka en çok etkilendiği, şiirlerinin tamamında onun tarzını benimsediğini söylediği ve andığı tek Türk şâiri *Ali Şir Nevâî*’dir. Ancak cahilerce bunun basit bir taklîd olarak algılanmamasını ister ve şiirlerinin kendine özgü, orijinal olduğunu da açıkça belirtir:

Nevâyî tarzını gözler Muhibbî cümle eş‘ârûn
Okuyup saña tahsîn eyleyen ehl-i Horâsândur
244, 727/5

Muhibbî her sözün dil-keş özinden ihtirâ‘ itdi
Velî nâ-dân olan bilmez şanur tarz-ı Nevâyîdür
149, 384/5

Didi ânîde Muhibbî böyle bir rengîn gâzel
Tarz-ı şi‘r içre Nevâyî gibi ol fâyık mîdur
287, 877/4

Sonuç olarak *Muhibbî*, devrine göre sade, sanat kaygısından uzak, kolay söylenmiş hissi bırakan şiirleriyle, kendisinin de dediği gibi söz mülkünün sultanlarından biridir. Şiirlerinde zaman zaman vezni ustaca kullanamamaktan kaynaklanan ahenk bozukluklarına

rağmen muhtevâ bakımından zenginlik ve çeşitlilik göze çarpar. Bir cihan sultanı oluşunu aksettiren söyleyişleri yanında devrindeki diğer şâirler gibi, yaşadığı ve mensup olduğu toplumun dinî, ahlâkî ve örfî değerlerini, ata sözleri ve deyimleri kısacası sosyal hayata ait unsurları çokça kullanmıştır. Dîvânında, *Necâtî*(ö.1509), *Hayâlî* ve *Bâkî* gibi şahsiyetlerin izi görülmekle birlikte, *Hassân*, *Nizâmî*, *Attâr*, *Hüsrev*, *Hâcûy*, *Kemâl-i Hocendî*, *Hâfız* ve *Câmî*'yi çeşitli tasavvurlar içinde zikreden şâir, bunlardan özellikle, *Selman* ve *Nevâî* tarzlarını beğendiğini ve onları izlediğini açıkça söyler. Ayrıca, *Muhibbî*'nin de gerek devrinde ve gerek sonrasında Türk şâirleri üzerinde etkisi hissedilmiş ve şiirlerine nazîreler ve tahmisler yazılmıştır.

Her türlü duyguyu, hayâlî ve fikri dile getirmeye müsait olan gazel, *Muhibbî*'nin en fazla – ve çoğu zaman da şiirle eş anlamlı-kullandığı nazım şeklidir. Dîvânı'nda bulunan 2799 gazeliyle Türk edebiyatının en çok gazel söyleyen şâirlerinden biridir. *Muhibbî*'ye göre şiir, ilimdir ve başarılı olabilmek içinse, temel bilgiler yanında hünere, kabiliyete ihtiyaç vardır. Şiir hakîkati dile getirmelidir. Onda asıl olan mânâdır. Şiir zevktir ve insan üzerinde bırakacağı etki kişinin seviyesine bağlıdır. Çoğu zaman muhatabı gönüldür ve şâir ise gönül denizinden söz incileri çıkaran bir dalgıçtır.

Kanûnî, Avrupalıların deyimiyle “Muhteşem Süleyman”, cihan sultanı sıfatı yanında, çoğunluğu *âşıkâne* ve *rindâne* olmak üzere *hikmetli* ve *öğüt* verici mahiyette şiirleriyle de dîvan şâiri sıfatını haketmiş bir şahsiyettir.

